

Biuletenio tematika ir tema

Kultūra ir kultūros politika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas

Lietuvos strateginiai planavimo dokumentai: kultūros lauko perspektyvos

Esminiai žodžiai

Valstybės pažangos strategija, Lietuva 2050, Nacionalinis pažangos planas, Valstybės pažangos ataskaita

Serija ir registracijos numeris

R-2024-6 ir R-2024-7

Leidimo data

2024-07-30

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras

Analitinė apžvalga Kita

Šaltiniai: kategorijos

- Teisės aktai Politinė komunikacija
 Analitinių centrų kūriniai / leidiniai Žiniasklaidos turinys
 Socialinių tinklų turinys Statistiniai duomenys Mokslo darbai
 Metainformaciniai produktai Išviešinti slapti / privatūs duomenys

Šaltiniai: nuo - iki

2018 01 01 -
2024 05 31

Šaltiniai: kalbos

- Lietuvių k. Lenkų k.
 Anglų k. Kitos ES kalbos
 Rusų k. Kitos

Citavimui (APA stiliumi)

Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2024). *Lietuvos strateginiai planavimo dokumentai: kultūros lauko perspektyvos* (R-2024-6 ir R-2024-07). Vilnius.

Kontaktiniai duomenys

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109, Vilnius.

Turinio apžvalga

Analitinėje apžvalgoje:

- pristatomas Valstybės vystymosi strategijos „Lietuva 2050“ dokumentas, jo rengimo aplinkybės bei viešojoje erdvėje fiksuojama vizijos kritika;
- apžvelgiami STRATA analitinio centro atliktoje Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studijoje pateikiami keturi Lietuvos kultūros lauko vystymosi scenarijai, pasaulinės vyraujančios megatendencijos bei kultūros sričiai reikalingų reformų siūlymai;
- aptariamos Valstybės kontrolės išsakytos pastabos dėl 2023 m. Valstybės pažangos ataskaitos;
- pateikiama įžvalgų ir akcentų.

1. Įžanga

Lietuvos kultūros politiką reglamentuoja skirtingos apimties ir nevienodo detalumo įstatymai, skirti atskiroms kūrybos ar veiklos sritims, kultūros įstaigoms, komisijoms bei inspekcijoms, taip pat skirti specifiniams veiklos aspektams teisės aktai.¹ Platesnės apimties kultūros lauko plėtojimą apibrėžiančios kultūros politikos koncepcijos išdėstomos strateginės reikšmės planavimo dokumentuose, formuojami įvairūs kultūros politikos planai ar modeliai²:

- paprastai apibrėžiami kaip karkasas vertybinių nuostatų, kurias užpildo žmonių kūrybiniai projektai ir iniciatyvos. Daugelyje šalių atsakomybę už kultūros politikos darną prisiima valstybės, įsipareigodamos palaikyti nuolatinį dialogą su visų kultūros sričių atstovais, kurie dalyvauja sprendimų priėmimų procesuose kaip ekspertinių ar konsultacinių komisijų, komitetų nariai.

2023 m. gruodžio 23 d. Seimas patvirtino Valstybės pažangos strategiją – Lietuvos ateities viziją „Lietuva 2050“, kurioje nurodoma, jog „kultūra yra valstybės, kaip politinio darinio, išlikimo ir gyvybingumo pagrindinė sąlyga.“³ Toliau šioje apžvalgoje bus aptariami strateginiuose dokumentuose bei ataskaitose – „Lietuva 2050“ (toliau – Strategija), Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studijoje, Valstybės kontrolės audite – pateikiami kultūros lauko vystymo tikslai bei rezultatai.

¹ Rimkutė, A. (2022). Compendium of Cultural Policies and Trends. Country profile Lithuania. Prieiga per internetą:

https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/lithuania/Full-Country-Profile_Lithuania.pdf

² Kviessienė, G., Kviessienė, V. (2020). Kultūros politikos bruožai šiandieninės Lietuvos kontekste. Prieiga per internetą:

<https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/de2e0f4c-9b56-4890-bd19-2cba94c1b322/content>

³ Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gruodžio 23 d. nutarimas Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ patvirtinimo Nr. XIV-2466. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a8b03ef0a55511ee8172b53a675305ab?jfwid=1z7qrkybq>

2. Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2050“

2012 m. Seimas patvirtino valstybės vystymosi viziją – „Lietuva 2030“. Pirmasis tokio tipo dokumentas buvo svarbus postūmis valstybės strateginio planavimo ir ateities strateginio projektavimo srityse.

Vyriausybės strateginės analizės centro (toliau – STRATA) atliktame „Lietuva 2030“ tarpiniame vertinime buvo pabrėžiama, jog nepaisant pasiektos pažangos ekonomikos ir valdysenos srityse, užsibrėžtų konkrečių rodiklių reikšmių pasiekti nepavyko. Nurodoma, kad visų suinteresuotų šalių įtrauktis siekiant užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo buvo nepakankama. Taip pat įvardijama keletas svarbiausių priežasčių, nulėmusių naujos „Lietuva 2050“ strategijos rengimo poreikį:⁴

- sparčiai besikeičiantis ir sunkiai prognozuojamas pasaulis, nauji iššūkiai, į kuriuos reikia reaguoti ir prisitaikyti. Pavyzdžiui, COVID-19 pandemija bei Rusijos agresija prieš Ukrainą.
- Didžiųjų megatendencijų (angl. *megatrends*) kaita technologijų, inovacijų ir kitose srityse, reikalaujanti viešosios politikos įgyvendinimo korekcijos.
- „Lietuva 2030“ strategija buvo parengta pagal darnaus vystymosi principus, tačiau joje buvo nepakankamai atsižvelgiama į globalius ir spartesnius, nei manyta, klimato kaitos pokyčius, taip pat tarptautinių organizacijų (Jungtinių Tautų Organizacijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO), Europos Sąjungos ir kitų) keliamus prioritetus ir ilgalaikius įpareigojimus savo narėms, kurių įgyvendinimui Lietuvai stigo sisteminio pagrindo.

„Lietuva 2050“ strategiją rengė Vyriausybės kanceliarija kartu su Seimo Ateities komitetu, STRATA ir Vilniaus universitetu. Strategija buvo kuriama vadovaujantis Strateginio valdymo įstatymu ir Strateginio valdymo metodika, kurie įpareigoja Valstybės pažangos strategiją rengti naujaisiais prognozavimo metodais ir vadovaujantis ateities vertinimo principu.⁵

Pasak STRATA vyriausiosios politikos analitikės ir „Lietuva 2050“ projekto vadovės dr. Sigitos Trainauskienės:⁶ „Į ateitį orientuotos vyriausybės turėtų remtis procesu, per kurį būtų sukurtos žinios apie galimas ateitis, pasitelkiant įvairius duomenis, vaizduotę ir kūrybiškumą. Dėl to rengiant naująją Valstybės pažangos strategiją ir nusprendėme pasitelkti ateities įžvalgų metodą. Kiekviena ateities įžvalga turi unikalią savo metodologiją, kadangi ją lemia daugybė veiksnių, tokių kaip rengimo tikslas, aprėptis, skirtas laikas, lėšos, prieinamos kompetencijos ir kiti išteklių. Nepaisant kiekvienos įžvalgos metodikos unikalumo, visos ateities įžvalgos pereina tokius rengimo etapus kaip apimties nustatymas, mobilizavimas, ateities „numatymas“ ir rekomendacijų teikimas.“

Mokslininkė priduria, jog rengiant Strategiją STRATA tyrėjai atliko septynių užsienio šalių – Airijos, Estijos, Singapūro, Jungtinės Karalystės, Ispanijos, Suomijos ir Jungtinių Arabų Emyratų bei Lietuvos ilgalaikių strategijų formavimo procesų praktikos analizę, kuri padėjo suprasti ilgalaikių strategijų rengimo patirtis ir rezultatus. Taip pat nurodoma, jog buvo atlikta svarbiausių tendencijų, sąlygojančių valstybės pažangą, analizė, esamos situacijos ir antrinių įtakų analizė bei atlikta ekspertų bei eilinių piliečių apklausa.⁷

Kaip vienas esminių Strategijos rengimo sėkmės faktorių akcentuojamas suinteresuotų grupių ir piliečių dalyvavimas. Pabrėžiama, jog dalyvaudami renginiuose arba teikdami savo idėjas prie vizijos kūrimo prisidėjo apie 2 500 žmonių. Nepriklausomybės Akto signataro Aleksandro Abišalos teigimu:⁸ „Greta labai svarbaus ekspertų darbo, buvo išanalizuoti 383 piliečių strateginių ambicijų pasiūlymai bei plataus ekspertų rato įžvalgos, vyko viešosios konsultacijos su piliečiais, projektas buvo beveik kasdien tobulinamas daugiau nei metus. Toks didelis visuomenės pilietiškumas įsitraukiant į ateities vizijos kūrimą jau yra pergalė Lietuvai.“

Bendruomeninį vizijos charakterį, nuo kurio priklausys ir dokumento įgyvendinimo sėkmė, akcentavo ir premjerė Ingrida Šimonytė. Anot jos, tam, kad dokumentas „nenugultų stalčiuose“, būtina žmonių kolektyvinę vaizduotę priderinti prie realių pokyčių, o apie Lietuvos ateitį mąstančių bendraminčių ir jų oponentų gausa turėtų užtikrinti Strategijos gyvybingumą.⁹

Nacionalinės vizijos rengimo organizavimas yra sudėtingas procesas, reikalaujantis laiko ir gebėjimų analizuoti esamą padėtį (pasiektą pažangą ir likusius iššūkius), apibrėžti įvairių struktūrų vaidmenis ir atsakomybę, užtikrinti nuoseklų biudžeto planavimą, įtraukti pagrindinius vidaus ir išorės suinteresuotuosius subjektus į konsultacijas ir formulavimą, pažangos stebėjimą ir įgyvendinimo koregavimą.¹⁰

⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. kovo 30 d. nutarimas Dėl Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo koncepcijos patvirtinimo Nr. 288. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/00cb6bd4b0ea11e1caf79c2120caf5094?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=626d6ccc-3efd-4eb4-b2cd-d85e11791e0e>

⁵ Valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ rengimo metodologija. 2022 m. sausio 10 d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/f2e47080104111ee9ac6bb8cb9c06455/8eb15659119511ee9ac6bb8cb9c06455/>

⁶ Rengiant strategiją „Lietuva 2050“ taikomas ateities įžvalgų metodas: kas tai ir kodėl jis naudojamas? 2022 m. balandžio 12 d. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/rengiant-strategija-lietuva-2050-taikomas-ateities-izvalgu-metodas-kas-tai-ir-kodel-jis-naudojamas/>

⁷ Ten pat.

⁸ Visuomenės ir žinovų įvertinta vizija „Lietuva 2050“ teikiama Vyriausybei. 2023 m. birželio 16 d. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2023/06/16/visuomenes-ir-zinovu-ivertinta-vizija-lietuva-2050-teikiama-vyriausybei/>

⁹ Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2050“ – amžinos vertybės avangardinėmis priemonėmis. 2021 m. spalio 25 d. Prieiga per internetą: <https://lr.lt/lt/naujienos/valstybes-pazangos-strategija-lietuva-2050-amzinos-vertybes-avangardinemis-priemonemis/>

¹⁰ Nadirova, G. The Concept of the National Vision and its Priorities in Uzbekistan and Kazakhstan. Prieiga per internetą: <https://www.eurasian-research.org/publication/the-concept-of-the-national-vision-and-its-priorities-in-uzbekistan-and-kazakhstan/>

„Lietuva 2050“ vizija nuo ankstesnio strateginio dokumento labiausiai skiriasi tuo, jog numato keturis šalies ateities vystymosi scenarijus. Pastarieji buvo konstruojami atsižvelgiant į dvi pasirinktas ašis. „Pirmoji ašis buvo demokratijos kokybė: nuo silpnos demokratijos ir fragmentuoto, konfrontuojančio pasaulio iki klestinčios ir atsparios demokratijos Lietuvoje bei didelėje pasaulio dalyje. Antroji ašis buvo Lietuvos švietimo būklė: nuo sustabarėjusio iki puikios kokybės švietimo.“¹¹

Vizijoje pristatomi scenarijai: „Šiaurinė žvaigždė“ - gera švietimo ir demokratijos būklė; „Puikus naujasis pasaulis“ - prasta demokratijos būklė, gera švietimo būklė; „Kapanojimasis“ - gera demokratijos būklė, prasta švietimo būklė; „Amžinas įšalas“ - prasta švietimo ir demokratijos būklė. Vizijos rengėjų nuomone, Lietuva turėtų siekti „Šiaurinės žvaigždės“ scenarijaus ir jame užkoduotos **brandžios demokratinės Lietuvos, paremtos stipria ir inovatyvia švietimo sistema.**¹²

Scenarijuose atsispindi esminės valstybės gyvenimo sąlygos - saugumas šalies viduje ir išorėje, efektyvus valdymas, žmonių santykiai, vertybės. **Scenarijų tikslas yra ne kuo tiksliau numatyti ar prognozuoti ateitį, o pasiūlyti galimas ateities vystymosi perspektyvas.** Šio proceso metu vykusiose diskusijose buvo aptartos kylančios galimybės ir grėsmės.¹³

Strategijoje išskiriamos penkios esminės sritys: demokratinė kultūra ir valdysena; švietimo, sveikatos ir socialinė politika; ekonomikos proveržis; tarptautinė politika ir saugumo stiprinimas; infrastruktūros ir gyvenimo aplinkos tobulinimas. Kuriant Vizijos ateities scenarijus buvo atsižvelgta į dvi šalies pažangai svarbiausias plotmes:¹⁴

- Lietuvos bei aplinkinių valstybių santvarkos ir tarptautinės sistemos situacija. Nurodoma, jog „politinė tvarka ir toliau bus kertinis mūsų ateities veiksnys, tačiau konkretnai jos pavidalai gali keistis atsižvelgiant į tai, kaip Lietuvai ir jos sąjungininkėms pavyks apginti ir įtvirtinti demokratinės vertybes vis įsiplieskiančių konfliktų akivaizdoje. Be to, ši plotmė apima ir vidinę demokratijos kokybės dimensiją.“
- Švietimas, kurio nereiktų suprasti vien tik kaip formaliojo ugdymo ir aukštojo mokslo sistemos, kadangi žinių įsisavinimo ir įgūdžių tobulinimo veiksniai apima įvairiausias sritis - nuo ekonomikos iki socialinio ir politinio gyvenimo. Pabrėžiama, jog „kol kas neiškus ateities švietimo modelis, galintis atsakyti į kylančius technologijų, ekologinius, socialinio adaptyvumo ir kitus iššūkius.“

Vizijos dokumente šios dvi plotmės įvardijamos kaip pagrindinės ir reikalaujančios nuolatinio valstybės dėmesio bei pastangų. **Taip pat kaip valstybės ir visuomenės pažangos pamatas vizijoje įvardijama kultūra, atliekanti Lietuvos žmonių socialinio gyvenimo darnos ir sutvirtinimo funkciją.** Kultūrinio gyvenimo klestėjimo užtikrinimas suprantamas kaip būtina vizijos įgyvendinimo sąlyga, padėsianti išlaisvinti kūrybines visuomenės galias judant link pozityvios valstybės vystymosi ateities.¹⁵

Tarptautinė praktika rodo, jog, be nacionalinio strateginio lygmens, planavimas gali būti orientuotas į finansinę, ekonominę, teritorinę ir daugelį kitų sričių. Paprastai vizijų rengimo metu daug dėmesio skiriama lanksčiam planavimui, ypač strateginiams sprendimams, kuriuos reikia priimti, kad vystymasis būtų tvaresnis ir kartu padidėtų procesų efektyvumas.¹⁶

„Lietuva 2050“ vizijoje išdėstyti tikslai bus įgyvendinami remiantis detaliu, konkrečius veiksmus numatančiu dokumentu - Nacionaliniu pažangos planu (toliau NPP). Vizijos įgyvendinimą koordinuos Vyriausybė, o jį prižiūrės Valstybės pažangos taryba, sudaryta iš valstybės institucijų, ekspertų ir pilietinės visuomenės atstovų. Valstybės pažangos taryba reaguodama į besikeičiančias aplinkybes taip pat galės inicijuoti Strategijos peržiūrėjimo svarstymą. Vizijos pažangos įgyvendinimo stebėsenos procesus koordinuos Vyriausybės kanceliarija, konsultuodamasi su Seimo Ateities komitetu.¹⁷

2023 m. rugsėjo 15 d. Seimo Ateities komiteto nariai, svarstydami „Lietuva 2050“ viziją, nutarė, **„kad šis dokumentas turi tapti visų politinių jėgų palaikomu valstybės ateities projektu, dėl kurio sutaria visuomenė ir jos įgalioti valdžios atstovai.“**¹⁸ Valstybės pažangos tarybos narys Aleksandras Abišala taip pat pabrėžė, jog šis dokumentas turi **įgyti visų politinių jėgų ir visuomenės nacionalinio susitarimo statusą.** „Lietuva 2050“ nėra konkretus planas, formuluojantis būdus, kaip pasiekti užsibrėžtus tikslus, veikiau tai yra vizija, nustatanti visuomenės pažangos kryptį. Ateities komitetas inicijavo darbo grupę, kuri rengia Lietuvos ateities ekosistemos baltąją knygą - sisteminį dokumentą, apibrėžiantį į ateitį orientuotos valdysenos principus.¹⁹

¹¹ Valstybės pažangos strategija „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“. (2023). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/27b16cb09db311ee8172b53a675305ab/eccb0b91db6bd6da459055933d350bfff/format/ISO_PDF/

¹² Ten pat.

¹³ „Keturi galimi Lietuvos ateities scenarijai“ (2024-2050). 2024 m. balandžio 22 d. Prieiga per internetą: <http://50000.lt/keturi-galimi-lietuvos-ateities-scenarijai-2024-2050-240422>

¹⁴ Valstybės pažangos strategija „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“. (2023). Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/27b16cb09db311ee8172b53a675305ab/eccb0b91db6bd6da459055933d350bfff/format/ISO_PDF/

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Nadirova, G. The Concept of the National Vision and its Priorities in Uzbekistan and Kazakhstan. Prieiga per internetą: <https://www.eurasian-research.org/publication/the-concept-of-the-national-vision-and-its-priorities-in-uzbekistan-and-kazakhstan/>

¹⁷ Seimas patvirtino Lietuvos ateities viziją „Lietuva 2050“. 2023 m. gruodžio 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/seimas-patvirtino-lietuvos-ateities-vizija-lietuva-2050-95465389>

¹⁸ Lietuvos ateities vizija turi tapti visuomenės ir politikų susitarimu. 2023 m. rugsėjo 19 d. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38861&p_k=1&p_t=286075

¹⁹ Ten pat.

Vyriausybės kanceliarijos Strateginio valdymo grupės vadovė Daiva Žaromskytė-Rastenė atkreipė dėmesį, kad Baltoji knyga turėtų apimti ne tik techninius komponentus, tokius kaip informacinis aprūpinimas, struktūros ir infrastruktūros kūrimas, bet taip pat valdysenos ir valdymo aspektus.²⁰

Visgi reikia paminėti, jog „Lietuva 2050“ dokumentas sulaukė ir kritikos. 2023 m. birželio mėnesį Strategijos projekto svarstymo metu parlamentarė Agnė Širinskienė kritikavo dokumentą cituodama vieną iš jame nurodytų galimų ateities scenarijų ir keldama klausimą, ar tokios valstybės norima ateityje:²¹ „[t]eisinta eutanazija, LGBT šeimos ir galimybės įsivaikinti, be to, šioje visuomenėje darniai sugyvena žmonės ir robotai, pastarieji turi ir tam tikras žmogaus teises“. Tai mes taip suprantame išsilavinusių žmonių Lietuvą (...) su senukų žudymu eutanazijos būdu ir robotams suteiktomis teisėmis. Toks labai retorinis klausimas, ar mes tokios valstybės norime ateityje.“

Replikuodama į pastabą Seimo narė Monika Navickienė teigė, jog „tai iš konteksto ištrauktas sakinytis ir jokių panašaus pobūdžio rekomendacijų Lietuvos ateities vizijoje nėra“.²² Seimo patvirtintame galutiniame Strategijos tekste tokio pobūdžio formuluočių nėra, tačiau visuomenininko ir politiko Dariaus Kuolio nuomone, vizijoje taip pat nėra ir kitų svarbių aspektų:²³

- „pati vizija ir joje išdėstytas demokratijos bei švietimo supratimas verčia abejoti, ar pažadėta Lietuva tikrai bus valstybė, kurioje daugumai lietuvių „norės gyventi ir kurti“. Mat demokratiją mes raginami visų pirma suvokti kaip „stiprių valdžios institucijų“ veikimą: būtent jos „naviguos neapibrėžtumo sąlygomis ir telks visuomenę bendriems tikslams“. **„Lietuviškosios demokratijos“ esmė - ne stipri visuomenė, bet stipri valdžia.** Ir visoje vizijoje - nėra žodžio apie savivaldą. Nė žodžio apie visuomenės stiprinimą, jos savarankiškumo ir moralinio audinio atkūrimą. Nė žodžio apie didesnes piliečių galimybes tiesiogiai dalyvauti bendrus vietas ir valstybės reikalus tvarkant.
- Pastebėjime: vizijoje - nėra žodžio apie piliečių politinio ir kultūrinio raštingumo stiprinimą, nėra žodžio apie politinės įvairiakišmy Lietuvos žmonių tapatybės ugdymą mokyklose, nėra žodžio apie pačių mokyklų ir universitetų bendruomenių savarankiškumą. **„Kultūra yra šios vizijos pamatas“ - sako vyriausybė. Tačiau švietimas šioje vizijoje net nesuvokiamas kaip tautos kultūros dalis, kaip esminis laisvos tautos savikūros būdas.** Pačios tautos sąvokos dokumente pabrėžtinai vengiama.“

Anot D. Kuolio, „ateities vizijas brėžiantys tekstai paprastai daugiau pasako apie dabartį nei apie rytdieną. Jie atskleidžia vizijų braižytojų požiūrį į visuomenę ir valstybę, jų jausenas ir baimes.“²⁴ Strategijos dokumento tekstas kritikuojamas dėl savo technokratinio charakterio. Vizijoje akcentuojamas valdžios vaidmuo valstybės vystymuisi, o aukščiausio valstybės suvereno - tautos, ignoruojamas. Taip pat priekaištaujama ir dėl vizijoje iškeliamų tikslų - **„kaip pokolonijinei tautai mums vis dar svarbiau ne būti, bet atrodyti.** Iškalbingas yra vyriausybės pateiktas vizijos įgyvendinimo rodiklis: „Lietuvos, kaip pirmaujančios šalies, atpažįstamumas užsienyje“.²⁵

Visgi reikėtų atkreipti dėmesį, jog Strategijos dokumentas yra plataus apibendrinto pobūdžio tekstas, o užsibrėžtų tikslų įgyvendinimas yra išdėstomas Nacionaliniame pažangos plane, kuriame ir deklaruojami konkretūs įsipareigojimai bei numatomas finansavimas. Priklausomai nuo politinės valios „Lietuva 2050“ vizijoje skelbiami tikslai gali būti peržiūrėti ir koreguojami.

3. STRATA Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija

Pasak STRATA vyriausiosios politikos analitikės ir „Lietuvos 2050“ projekto vadovės dr. S. Trainauskienės, „nors Lietuvoje buvo bandymų naudoti ateities įžvalgų metodikas, šiems bandymams pritrūko dviejų pagrindinių etapų - kelrodžių ir rekomendacijų, kaip reikia transformuoti ekosistemas.“²⁶ Parengiamasis Strategijos kūrimo etapas vyko mažiau nei dvejus metus, jo metu buvo atliktos įvairių sričių (geopolitikos ir saugumo, ekonomikos, švietimo, technologijų ir inovacijų) galimybių studijos. Šiame skyriuje bus trumpai pristatoma 2022 m. atlikta STRATA tyrėjų kultūros lauko analizė.

Galimybių studija buvo atlikta remiantis tomis pačiomis metodologinėmis priemonėmis kaip ir „Lietuva 2050“ strategija. „Dokumentas buvo rengiamas laikantis ugdomosios (angl. *formative*) metodologinės nuostatos, kuria siekiama šviesti visuomenę; didinti ateities įžvalgų (angl. *foresight*), kaip strateginio planavimo metodikos, žinomumą Lietuvoje; skleisti informaciją apie numatomas kultūros srities vystymosi scenarijus, informuoti apie priemones, kurias derėtų įgyvendinti kultūros ir kultūros politikos srityje“.²⁷

²⁰ Nuolatinis ateities dialogo įgalinimas: Baltosios knygos fenomenas. (2023 m. rugsėjo 29 d.). Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=286251

²¹ Andriukaiytė, M. (2023 m. birželio 29 d.). Seimui pristatyta Lietuvos vizija iki 2050 metų: šalis matoma kaip kurianti visuomenė. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimui-pristatyta-lietuvos-vizija-iki-2050-metu-salis-matoma-kaip-kurianti-visuomene-56-2076862>

²² Ten pat.

²³ Kuolys, D. (2023 m. spalio 16 d.). „Lietuva 2050“ - visa, ką išgali lietuviškos galvos? Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2023/10/16/d-kuolys-lietuva-2050-visa-ka-iscgali-lietuviskos-galvos/>

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Rengiant strategiją „Lietuva 2050“ taikomas ateities įžvalgų metodas: kas tai ir kodėl jis naudojamas? 2022 m. balandžio 12 d. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/rengiant-strategija-lietuva-2050-taikomas-ateities-izvalgumetodas-kas-tai-ir-kodel-jis-naudojamas/>

²⁷ STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą: <https://lv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

Ataskaitos pagrindą sudaro idealizuotas teorinis modelis, išskiriant tris visuomenės kultūrinio gyvenimo segmentus – paveldą, kūrybą ir kasdienybę. Visuose trijuose segmentuose glūdi trys laiko dimensijos – praeities, dabarties ir ateities. Paveldo segmente aiškiausiai atsispindi sąsajos su praeitimi, sąsajos su dabartimi – kasdienėje kultūroje, o sąsajos su atsinaujinimu ir ateitimi – kūrybiniame lauke. Visos pasirinktos dimensijos yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo.²⁸ Ataskaitoje nurodoma, jog kultūros procesai glaudžiai tarpusavyje susiję su socialinėmis tendencijomis. Pagrindinės žvalgos:²⁹

- svarbiausios ateities kultūrą lemsiančios socialinės megatendencijos bus **liberalizacija, globalizacija, migracija ir technologijų plėtra**.
- Bus atsiskaidoma orientacijos vien į elitinę ir išskirtinę kultūrą, kaip prioritetą akcentuojant kūrybiškumą ir dalyvavimą, kurie laikomi demokratiškais ir įtraukiais principais.
- Nuo rūpesčio sukurti santykinai automatišką viešąją kultūros sferą, kurioje galėtų plėtotis autonominė nacionalinė kultūra, bus persiorientuojama į kultūros ekonominio ir socialinio potencialo realizaciją (omenyje turima visame pasaulyje didėjanti kultūrinių ir kūrybinių industrijų sektoriaus plėtra).
- Tikslingai išnaudojamas tarptautiškumas kultūros lauko veikėjams gali sudaryti palankias sąlygas turinio plėtočiai ir sklaidai, skurti naujų darbo ir pajamų galimybių.
- Skaitmenizacijos akivaizdoje ypatingai aktualus taps medijų raštingumas ir kritinis mąstymas.
- Nuolatiniai tarptautinių idėjų, simbolių ir prasmų mainai gali sukelti nerimą ir sąlygoti nepakankamą tarpusavio supratimą, kuris kurstyty ksenofobiją.
- Visa tai rodo ilgalaikių kultūros politikos programų, koordinuojamų su socialinėmis, švietimo ir ekonominėmis priemonėmis, poreikį.

Toliau bus aptartos keturios pagrindinės ateityje kultūros lauką sąlygosiančios megatendencijos.

3.1 Kultūros liberalizacija ir komercializacija³⁰

Kultūros sąvoka suprantama plačiai, įtraukiant kultūrinės įvairovės ir kultūrinių teisių sąvokas. Kultūra apima ne vien tik menus ir paveldą, bet ir kitas socialinio-ekonominio gyvenimo dimensijas. Kultūros sklaida yra siejama su žmogaus orumu ir žmogaus teisėmis. Kadangi kultūros lauko strateginė svarba sunkiai apibrėžiama ir išmatuojama, jos potencialas pilnai atsiskleidžia, tik kai visuomenės nariai turi prieigą prie šio resurso ir galimybių juo efektyviai naudotis. **Kultūros paslaugų prieinamumo didinimas suvokiamas ne tik tradicinėmis materialinių barjerų šalinimo pastangomis, bet ir išplečiant tradicinę kultūros sąvoką taip, kad ji apimtų visų visuomenės narių kultūrinius poreikius.**

Ekonominiu požiūriu pabrėžiamas Lietuvos kultūrinių ir kūrybinių industrijų neišnaudotas potencialas. ESBO 2023 m. atliktas tyrimas nustatė, jog:³¹ „Lietuvoje užfiksuotas didžiausias kultūros ir kūrybinio sektoriaus augimas tarp EBPO šalių: 2011–2018 m. Lietuvoje jis išaugo 132 proc., palyginti su 18 proc. vidurkiu kitose EBPO šalyse. Sektoriaus indėlis į bendrąjį vidaus produktą šiuo laikotarpiu Lietuvoje taip pat didėjo sparčiausiai – 58,4 proc., taigi augimo tempas daugiau nei penkis kartus viršijo EBPO vidurkį (11,4 proc.). Nuo 2011 m. iki 2020 m. užimtumas kultūros ir kūrybiniame sektoriuje išaugo 18,2 proc. ir sudarė 4 proc. viso užimtumo.“

Paskutiniai 2021 m. Valstybės duomenų agentūros duomenys rodo, jog Lietuvos kultūros sektoriaus produkcija sudarė 1,9 mlrd. Eur. Daugiausia – už 471,9 mln. Eur – produkcijos buvo sukurta informacijos ir ryšių veiklos įmonėse, meninės ir pramoninės veiklos įmonėse – už 428,6 mln. Eur. 2021 m. kultūros sektoriuje dirbo beveik 49,2 tūkst. asmenų.³²

3.2 Skaitmenizacija³³

Skaitmenizacijos procesai keičia gamybos, verslo ir darbo struktūras, daro įtaką kultūrinių paslaugų ir turinio teikimo formoms, jų paklausai, vartojimui ir gyvenimo būdai. Technologijos pagreitina produktų ir idėjų apykaitą. Pavyzdžiui, perspektyvus kultūrinių ir kūrybinių industrijų sektorius itin intensyviai remiasi skaitmeninių technologijų teikiamomis galimybėmis.

Skaitmeninių technologijų pritaikymas ypač aktualus kultūros paveldo srityje, kurioje vis didesnę dalį sudaro nematerialūs ir suskaitmeninti kultūros paveldas. Muziejų, bibliotekų, archyvų ir kitų veikėjų saugomi kultūros paveldo objektai tampa prieinami skaitmenine forma. Tai suteikia pagrindą kultūros paveldo medžiagos plačiam naudojimui ir ilgalaikiam išsaugojimui skaitmeniniu formatu. **Tačiau technologijų pritaikymas neturi apsiriboti vien paveldo užkonservavimu. Ne ką mažiau svarbu suskaitmenintus objektus padaryti visuomenei kuo plačiau prieinamus, viešajame ir privačiame sektoriuose kuriant su jais susietus naujus produktus ir paslaugas.**

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

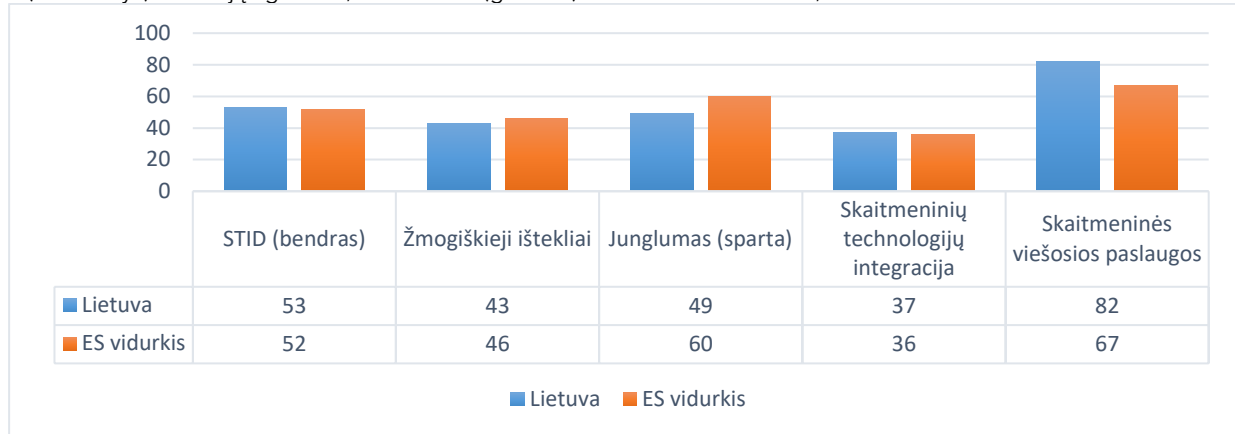
³¹ EBPO tyrimas rodo didelį Lietuvos ir jos regionų kultūros ir kūrybinio sektoriaus potencialą. (2023 m. vasario 10 d.10. Prieiga per internetą: <https://irkm.lrv.lt/lt/naujienos/ebpo-tyrimas-rododideli-lietuvos-ir-jos-regionu-kulturos-ir-kurybinio-sektoriaus-potenciala/>

³² Valstybės duomenų agentūra. Lietuvos švietimas ir kultūra (2023 m. leidimas). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvas-svietimas-ir-kultura-2023/kultura/kulturos-ekonominiai-rodikliai>

³³ STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą: <https://lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

Tyrimė nurodomos ir šio proceso metu kylančios grėsmės: tarptautinių įmonių (*Google, Facebook*), valdančių internetinio turinio sklaidą, monopolis, potencialiai ribojantis skaitmeninio turinio gamintojų ir platintojų honorarus, išryškina būtinybę atsižvelgti į tai nacionalinėje kultūros politikoje. Autorių teisių užtikrinimas ir su šia problematika siejami iššūkiai ir toliau turėtų būti sprendžiami ES lygmeniu. Tai pat atkreipiamas dėmesys į tai, jog, nepaisant visuotino skaitmeninių technologijų vartojimo, moksleivių tekstų suvokimo gebėjimo rodikliai prastėja. Silpnėja vaikų ir jaunimo skaitymo įgūdžiai.³⁴

1 grafikas. Skaitmeninių technologijų integracijos dimensija (STID). Lietuvos ir ES pagrindinių sričių duomenys 2022 m. ©(duomenys) Inovacijų agentūra, 2023 m.³⁵ ©(grafikas) Nacionalinė biblioteka, 2024 m.

Skaitmenizacijos atveriamos galimybės gali pasitarnauti kaip svarbi pagalbinė priemonė sprendžiant kultūrinės atskirties, regioninių kultūros grupių ir asmenų įtraukimo ir dalyvavimo problemą. Tačiau šio tipo paslaugos negali pakeisti aktyvios sąveikos tarp kūrėjų bei atlikėjų ir jų auditorijos, nevirtualaus kultūrinio gyvenimo poreikis visuomenėje nesumažės.

3.3 Globalizacija³⁶

Viena pagrindinių globalizacijos charakteristikų – tarptautinė mobilizacija, sudaranti prielaidas naujiems kultūriniais mainams, prekybos, žinių sklaidos ir švietimo tinklams atsirasti. Visgi svarbu pažymėti, jog dėl šio proceso atsiranda ir naujų iššūkių bei kultūros paveldo nykimo ir sunaikinimo grėsmė. Šios neigiamos tendencijos ypatingai pavojingos mažoms nacionalinėms tautoms, kurioms dėl globalizacijos asimiliacinio efekto iškyla grėsmė prarasti savo kultūrinį išskirtinumą bei unikalią tapatybę. Tokiose bendruomenėse globalizacijos poveikis kalbai, kultūrai ir darbo rinkai paprastai vertinamas kaip nepageidaujamas. Tyrimo autoriai nurodo, jog šiame globalaus pasaulio kontekste tautos bei bendruomenės ėmė suvokti savo materialaus ar nematerialaus kultūros paveldo svarbą kaip indėlį į pasaulio kultūrų įvairovę. Trapus kultūrinis paveldas neatsiejamai formuoja nacionalines tautų tapatybes ir prisideda prie kultūrinio tęstinumo išsaugojimo. Taigi šalys, nesiimančios priemonių, užtikrinančių savojo identiteto išlaikymą ir išsaugojimą, gali virsti kultūriškai ir ekonomiškai išnaudojamu globaliosios kultūros segmentu. Tokiu atveju globalizacijos atnešama nauda bus nereikšminga dėl jos sukuriamų socialinių ir politinių problemų, o blogiausiu atveju visuomenės ir politinio elito nuotaikos gali būti antiglobalistinės, gravituoti link izoliacionistinės politikos. **Globalizacijos sukelti procesai turi tiek plusų, tiek minusų. Todėl dėl nuožmės konkurencijos meno ir kultūros rinkoje ypač svarbu efektyviai išnaudoti atsiveriančias tarptautines kultūrinės produkcijos plėtotės ir sklaidos galimybes.**

Analitinis centras *Statista* kaupia pasaulio valstybių statistinius duomenis ir rengia globalizacijos indeksą parodančias išsklotines. Sudarant 2023 m. indeksą naudoti 2021 m. duomenys. Indeksas grindžiamas trimis dimensijomis arba pagrindiniais rodiklių rinkiniais: ekonominiu, socialiniu ir politiniu. Per šias tris dimensijas bendroju globalizacijos indeksu bandoma įvertinti dabartinį ekonominį susietumą ir ekonominio bendradarbiavimo ribotumą. Taip pat atskleidžiami duomenys apie informacijos bei kultūrinių mainų srautus tiriamose šalyse.³⁷

Globalizacija šiame indekse apibrėžiama kaip procesas, kurio metu kuriami ryšių tinklai tarp veikėjų, esančių daugelyje kontinentų, tarpininkaujant įvairiems srautams, įskaitant žmonių, informacijos ir idėjų, kapitalo ir prekių srautus. Tai procesas, kuris peržengia valstybių sienas ir globalizuoja nacionalines ekonomikas, kultūras, technologijas sukurdamas sudėtingus tarpusavio priklausomybės santykius.³⁸

³⁴ STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą:

<https://lr.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

³⁵ Urbonavičiūtė, E. (2023). Lietuvos skaitmenizacijos rodikliai tarptautiniame kontekste. Prieiga per internetą:

https://inovacijuagentura.lt/site/binaries/content/assets/analitika/apzvalgos/2023/2023-03-31-skaitmenizacija_ataskaita_2022-04-12.pdf

³⁶ Ten pat.

³⁷ Top 50 countries in the Globalization Index 2023. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/statistics/268168/globalization-index-by-country/>

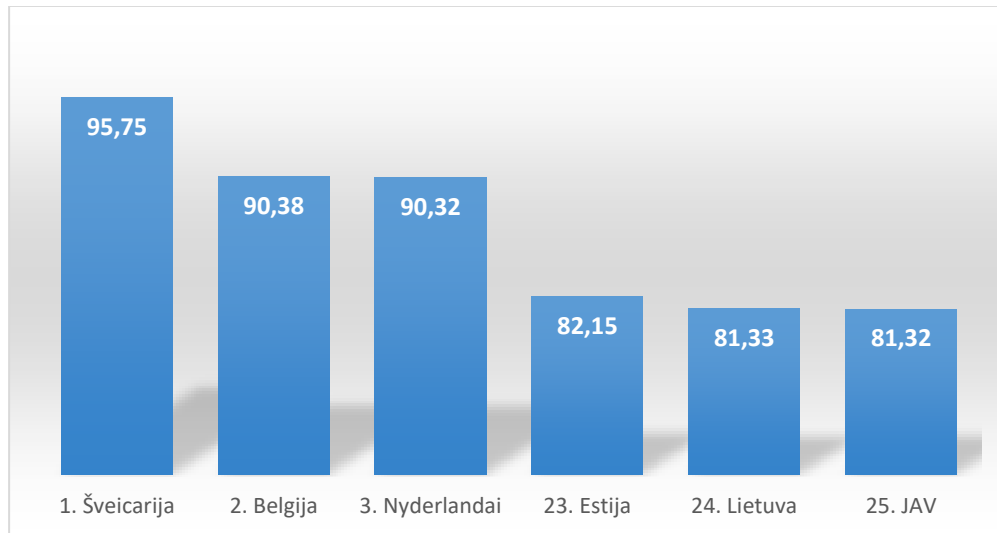
³⁸ Ten pat.

Lietuva pasaulio globalizacijos indekse užima pakankamai aukštą 24 poziciją. Indeksu siekiama parodyti ne absoliučius konkrečių valstybių gyvavimui svarbių sferų pajėgumus, o šių sektorių globalų tarpusavio susietumą. Lietuva glaudžiai integravosi į tarptautinę ekonominę, politinę ir kultūrinę sistemą. Tai kartu reiškia ir priklausomumą nuo stabiliai veikiančios tarptautinės sistemos, kurios sutrikdymo atveju smarkiai nukentėtų ir Lietuva.

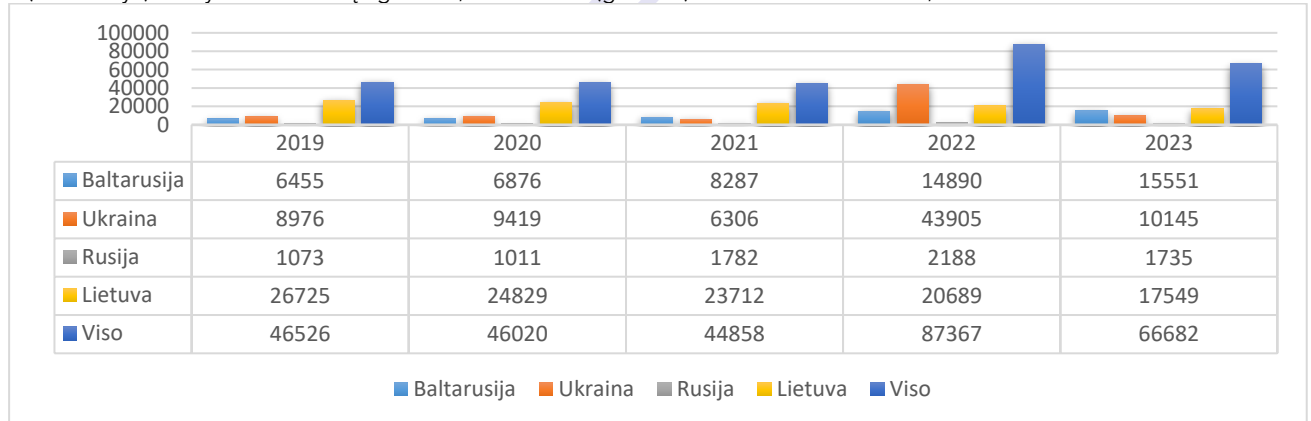
3.4 Migracija³⁹

Prognozuojama, jog netolimoje ateityje imigrantai sudarys vis didesnę Europos, taip pat ir Lietuvos gyventojų dalį. Šios demografinės tendencijos pakeis ir kultūrinį visuomenės profilį, jo vertybinį bei paprotinį charakterį. Dėl visuomeninės struktūros diversifikacijos išaugs kultūros produktų ir paslaugų paklausa, tačiau ji taip pat bus ir labiau fragmentuota.

2 grafikas. 2023 m. Pasaulio valstybių globalizacijos indeksas. Atrinktos šešios šalys.
©(duomenys) Statista, 2023 m.⁴⁰ ©(grafikas) Nacionalinė biblioteka, 2024 m.

3 grafikas. Į Lietuvą imigravusių žmonių skaičius pagal turimą pilietybę 2019–2023 m.
©(duomenys) Valstybės duomenų agentūra, 2024 m.⁴¹ ©(grafikas) Nacionalinė biblioteka, 2024 m.

Vertinant galimas grėsmes, reikia pabrėžti, jog mažos stiprų identitetą turinčios bendruomenės gali kultūriškai saviizoliuotis ir vangiai integruotis į visuomeninį gyvenimą. Gyventojų grupių įvairovės augimas potencialiai gali lemti ir augsiančią socialinę bei ekonominę atskirtį. Susiklosčius tokiai situacijai, migracija tampa didesniu kultūriniu iššūkiu ne tiek migrantams, kiek juos priėmusiai visuomenei. **Bendrų interesų stoka ir nepakankama komunikacija gali sudaryti terpę, kurioje plitę ksenofobiniai stereotipai. Šiuo atveju kultūros laukas gali tapti ne socialiai vienijančiu veiksmu, bet konfliktų arena ir šaltiniu.** Dėl imigracijos politikos neretai išsiskiria valstybės ekonominiai ir kultūriniai interesai. Kultūros

³⁹ STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą: <https://lrv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Valstybės duomenų agentūra. (2024). Emigrantai ir imigrantai pagal pilietybę. Prieiga per internetą: [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=bef79ca3-d1d0-4488-9848-3173b0cf2d5d#/#/](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=bef79ca3-d1d0-4488-9848-3173b0cf2d5d#/)

lauke imigracija lems tokią tendenciją, kad **į imigrantus bus žvelgiama kaip į potencialiai kultūrinius produktus vartosiančią auditoriją, kuri taikant kultūrinės priemonės gali būti integruota į bendrą valstybės sociumą.**⁴²

Bendrame europiniame kultūros lauke globali migracija ir su šiuo procesu susijusi tematika tampa kultūros institucijų kūrybinių projektų tema. Atsiranda poreikis ir prielaidos iš naujo permąstyti dominuojančias kultūrinės vertybes bei jų santykį su kitomis kultūromis. Fiksuojamos tendencijos į Europos šalių kultūrinio pasakojimo diskursą įtraukti dekolonizacijos bei eurocentristinį mąstymą dekonstruojančius naratyvus.⁴³

Visgi reikia atkreipti dėmesį ir į lokalų Lietuvos kontekstą, kuris nesutampa su šiais Vakaruose vis labiau populiarėjančiais metanaratyvais, kadangi šalis pati buvo okupuota ir kolonizuojama Rusijos imperijos, o vėliau Sovietų Sąjungos. Tokios tarptautinės organizacijos kaip UNESCO propaguoja ir teisiniuose institucijos dokumentuose bei programose įtvirtina multikultūrinės įvairovės koncepciją, kuri sulaukia ir aštrios kritikos.⁴⁴ Iškeliama idėja, jog multikultūralizmas ne užtikrina, o atvirščiai, naikina kultūrinę įvairovę ir tautinius identitetus. Kultūrinis unikalumas yra niveliuojamas, o pati multikultūralizmo idėja negali būti visos valstybės piliečių grupes vienijanti jėga.⁴⁵

STRATA atliktoje studijoje prieinama prie išvados, jog neaktyvių gyventojų grupių įtraukimas į kultūrinį gyvenimą ateityje bus ypatingai svarbus. Valstybei keliamas tikslas – kultūros lauko organizavimas taip, jog ši socialinio kontakto zona būtų patraukli visoms šalyje gyvenančioms tautinėms bei socialinėms grupėms. Lietuvos viešoji kultūrinė erdvė kol kas to nepasiekė.

Ilgalaikių kultūros programų, glaudžiai susijusių su socialinėmis, švietimo ir ekonominėmis priemonėmis, poreikis tik didės.⁴⁶ Ateityje Lietuvos kultūros laukui įtaką labiausiai darys keturios megatendencijos – liberalizacija, technologijų plėtra, globalizacija ir migracija. Liberalizacijos tendencijos labiausiai paveiks patį požiūrį į kultūrą ir jos atliekamą funkciją modernioje visuomenėje. Požiūris į kultūrą taps holistinis, o jos funkcija bus ne tik estetinė, bet ir socialinė-ekonominė. Kultūrinių paslaugų suteikimo siekiamybė – prieinamumas visiems gyventojų sluoksniams. Technologijų plėtros tendencijos labiausiai pasireiškia skaitmenizacijos pavidalu. Kultūros paveldo srityje šie procesai ypač gerai matomi ir įsisavinami. Suskaitmenintų kultūros paveldo objektų sąrašas nuolat plečiamas, didinamas jų prieinamumas visuomenėje. Globalizacija veikia dvejopai – viena vertus, didesnis globalus susietumas atvers didesnes galimybes kultūrinės produkcijos gamybai ir plėtrai, kita vertus, šis procesas gali niveliuoti autentiškos lietuviškos kultūros unikalumą. Svarbu ne tik integruotis, bet ir išlaikant balansą užtikrinti kultūros tradicijos tęstinumą. Migracija atvers kultūrinės plėtros galimybes. Kultūros terpė gali būti tiek Lietuvos tautinės mažumos vienijančiu, tiek skaldančiu veiksniu. Ateityje bus svarbu vykdyti tokią kultūros politiką, kuri skatintų visų kultūrinių bendrijų integraciją į bendrą Lietuvos gyventojų sociumą.

4. Galimi Lietuvos kultūros lauko vystymosi scenarijai

STRATA atlikta studija projektuoja keturis galimus kultūrinio lauko vystymosi scenarijus, suformuotus pagal demokratijos ir autokratijos, taip pat švietimo proveržio ir švietimo stagnacijos ašis. Pristatomi galimi Lietuvos ateities vystymosi scenarijai.⁴⁷

4.1 Scenarijus „Puikus naujasis pasaulis“

Lietuvoje dominuoja valstybinės (užsakomosios) kultūros modelis. Jis įgyvendinamas centralizuotai, horizontalios vertikalės principu, todėl kultūrinės išraiškos formos labai priklauso nuo valstybinių institucijų bei juose veikiančių biurokratų bei kultūros profesionalų valios bei įsivaizdavimo. Kultūriniam gyvenime dominuoja paveldo ir klasikinių menų formatai, vengiama eksperimentuoti. Visgi tautinė tapatybė formuojama akcentuojant sąsajas su Vakarų pasauliu. Valdancoji politinė klasė į kultūrą žvelgia kaip į „dekoratyvinę“ sritį, turinčią ideologiškai išransliuoti „reikiamas“ žinutes. Kūryba ir meninė saviraiška kontroliuojama institucijų, dominuoja etnocentriškas menas, o šiuolaikinis menas ir laisva kūryba – nesuprantami, netgi laikomi pavojingais režimui.

Dominuoja siauras meninės kūrybos supratimas, koncentruojamasi į techninį meistriškumą ir vykdymą. Dažnai įsigalėjusi etnocentrinė uždara kultūros teritorija yra nepajėgi pažvelgti į save iš šalies ir kritiškai reflektuoti visuomeninio kultūrinio gyvenimo subtilybes. Ryšys tarp kultūros ir kūrybingumo bei švietimo sistemos tik formalus.

Visuomenės vertybės materialistinės: turtas, nuosavybė, įvaizdis ir statusas, fizinis ir ekonominis saugumas. Žemas socialinio tarpusavio ryšio lygis ir didelė konkurencija dėl darbo vietų iškelia saugumo ir stabilumo poreikį, dėl kurio didelė dalis

⁴² STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą: <https://lv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Burri, M. (2009). The protection and promotion of cultural Diversity at the international level. Prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/publication/46476944_The_Protection_and_Promotion_of_Cultural_Diversity_at_the_International_Level

⁴⁵ Ellwanger, A. (2022 m. gegužės 16 d.). Multiculturalism is anti-culture. Prieiga per internetą:

<https://www.theamericanconservative.com/multiculturalism-is-anti-culture/>

⁴⁶ STRATA. (2022). Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studija. Prieiga per internetą:

<https://lv.lt/media/viesa/saugykla/2023/11/rkY2qApaUCo.pdf>

⁴⁷ Ten pat.

visuomenės palaiko autoritarinę valstybės santvarką ir nesiima kritiškai vertinti valdžios veiksmų. Dėl žemo socialinio kapitalo labiausiai pasitikima artimiausia aplinka.

Valstybės deklaruojamos vertybės – solidarumas, bendruomeniškumas, lojalumas – nesutampa su realia visuomenine situacija. Nors tam tikras bendruomeniškumo laipsnis išlieka dėl nesaugios geopolitinės padėties, tačiau valdžia deda vis daugiau pastangų ir kontrolės visuomenės stabilumui užtikrinti. Įsivešėjusi viešosios moralės degradacija: daugėja atlaidumo, pateisinimo nusizengimui įstatymams, sukčiavimui, korupcijai, nors valdantysis režimas sekimo technologijomis stengiasi tai kontroliuoti bei skirti dideles bauses.

Aukštas socialinio konformizmo lygis. Viena iš autokratinės valdymo formos pasekmių – infantilizuota visuomenė, asmeninės atsakomybės nebuvimas, perdėta priklausomybė nuo viską sprendžiančios valdžios. Visuomenė homogeniška, nėra tolerancijos įvairovei. Režimui oponuoja nedidelis intelektualų sluoksnis, kuris geba reflektuoti ir kritiškai mąstyti bei mėginti mobilizuoti visuomenę.

4.2 Scenarijus „Šiaurinė žvaigždė“

Šiame scenarijuje kultūros dėmuo yra itin svarbus šalies vystymosi perspektyvoje. Lietuviška autentiška kultūra yra žinoma ir atpažįstama pasaulyje. Menas kuriamas laisvai, nebijoma eksperimentuoti su stiliais bei išraiškos formomis. Vilnius tampa patraukliu sumanymų įgyvendinimo vieta menininkams, kadangi yra vienas iš svarbių ir žinomų Europos kultūros centrų.

Vienas iš stipriausių šio modelio privalumų yra tai, jog valstybinės institucijos glaudžiai bendradarbiauja su kultūros sektoriumi bei plačiąja visuomene, siekdamos formuoti kokybiško produkto paklausą. Šioje aplinkoje sukuriama platus kultūros paslaugų pasirinkimas, o į kultūrinės veiklas aktyviai įsitraukia ir patys visuomenės nariai. Valstybėje įsigalėjusios privatus ir valstybinio sektoriaus bendradarbiavimo praktikos. Prigijusi filantropijos ir mecenatystės tradicija, sudaranti sąlygas kultūrai formotis natūraliai ir kilti iš „apačios“. Kultūrinė atskirtis ir kultūros paslaugų prieinamumas tarp didžiųjų miestų ir regionų reikšmingai sumažėjęs.

Kultūrinis paveldas suprantamas kaip svarbi priemonė, padedanti kritiškai matyti dabartį. Lietuvos visuomenė jaučiasi esanti Vakarų Europos civilizacijos dalis, tai vienija ir konsoliduoja šalies piliečius. Lietuvos sociume dominuoja nematerialios vertybės: vertinamos politinės laisvės ir dalyvavimas, savirealizacija, asmeniniai santykiai, kūrybiškumas ir rūpinimasis aplinka. Vyrauja individualizmas, bet kartu nestokojama empatijos ir pagarbaus santykio su kitu. Viešoji moralė aukšta, didelis nepakantumas sukčiavimui ar mokesčių slėpimui. Šalies ekonominė gerovė ir socialinis stabilumas suformavo stiprią įvairovei ir technologijoms atvirą pilietinę visuomenę. Fizinis ir ekonominis saugumas, pasitikėjimas savimi ir sava kultūra atmeta poreikį primygtinai laikytis etnocentriškos tapatybės sampratos.

4.3 Scenarijus: „Kapanojimasis“

Solidarumo ar empatijos vertybės nėra vyraujančios, todėl viešosiose diskusijose vis pabrėžiami visuomenę vienijantys mitai. Šį neuztikrintumą ir nacionalinės idėjos ilgesį savo retorikoje išnaudoja populistinės politinės partijos. Pastarosios kultūra remiasi kaip pagrindine priemone patriotiniams jausmams sužadinti, o idealu laikoma etnocentriškos Lietuvos vizija. Didelė dalis visuomenės šias idėjas palaiko, vyrauja kritinis nusistatymas kultūrinio pluralizmo atžvilgiu.

Meninės išraiškos formos pasitelkiamos vienybės idealui kurti. Kai meno formos neturi aiškiai išreikštos patriotinės idėjos, jos gali būti toleruojamos, jeigu tai leidžia šaliai teigiamai atrodyti Vakarų akyse. Meno kryptių įvairovė nėra pakankamai finansškai užtikrinama. Tarp formalios aukštosios kultūros ir kasdienės mėgėjiškos egzistuoja ryški takoskyra, šalies kultūrinio gyvenimo situacija fragmentuota. Šalies elitui kuriantys menininkai greitai perima Europoje dominuojančias madas, perteikia rafinuotas meno išraiškos formas. Plačiojoje visuomenėje vyrauja hedonistinės masinės kultūros išraiškos. Nors šalyje kultūrinis paveldas yra saugomas, tačiau jis nėra prasmingai aktualizuojamas, jo funkcija deklaratyvaus ir paviršutiniško pobūdžio.

Dominuojančios visuomeninės vertybės nėra nuoseklios. Dalis visuomenės prioritetą teikia ekonominiam saugumui, kiti pasisako už asmeninę saviraiškos laisvę ir skaidrią bei visuomenei atskaitingą politinę sistemą. Ši visuomenės dalis nėra patenkinta susidariusia situacija, iš valdančiojo elito reikalauja, jog būtų skiriama daugiau dėmesio aplinkosauginėms, socialinėms lygybės bei žmogaus teisių problemoms. Kita visuomenės dalis mano, kad nepakankamai ginamos tradicinės vertybės. Egzistuoja didelis visuomenės susiskaldymas ir priešiškus kitiems manantiems piliečiams. Tokį visuomenės susiskaldymą išnaudoja ir palaiko skirtingos politinės jėgos. Faktais politinėje komunikacijoje lengvai manipuluojama ir jie išnaudojami siekiant užsibrėžtų tikslų. Nepasitikėjimo vieni kitais ir valstybėje atmosfera skatina visuomenės narius ieškoti prasmės ir vidinio saugumo, dalis visuomenės pasisako už griežtą autoritarinio stiliaus santvarką.

4.4 Scenarijus: „Amžinas iššalas“

Egzistuoja labai didelė socialinė atskirtis tarp plačiosios visuomenės dalies ir elito. Šią akivaizdžią atskirtį bandoma užmaskuoti dirbtinę vienybę skelbiančia kultūros politika, kuri turi atlikti visuomenę konsoliduojančių socialinių klijų

funkciją. Šiame scenarijuje Lietuva virtusi „kultūrinio rezervatu“, pabrėžtinai puoselėjančiu tradicinės liaudies kultūros išraiškos formas. Švietimo sistema diegia paklusnumo ir neišsiskyrimo iš minios vertybes, atmeta netradicinį avangardinį meną.

Šalyje dominuoja valstybinė kultūra, pabrėžtinai idealizuojanti tautos praeitį. Ribojama kultūros kūrėjų saviraiška, o kultūros produkcijos paklausą formuoja valstybiniai užsakymai. Privačios kultūros įstaigos nunyksta, o išlieka tik tos, kurios prisitaiko prie oficialios kultūrinės linijos. Alternatyvi kultūra demonstruojama tik kaip pajuokos objektas. Valdžiai tokia situacija yra paranki, kadangi sudaro saviraiškos regimybę. Talentingi menininkai emigruoja ir ieško palankių kūrybai sąlygų užsienyje. Šalyje žemas kultūros vartojimo poreikis, paveldas tvarkomas tik miestų centruose, tačiau bendroji padėtis prasta.

Visuomenė yra kolektyvinio charakterio, eliminuojanti asmeninę atsakomybę bei laisvę. Žemas išsilavinimo lygis atsiliepia ir viešajai moralei: nepaisant griežtų autoritarinės valdžios bausmių, dalis piliečių sukčiauja, išplitusi korupcija. Visuomenės nuotaikos, motyvacija bei pasitenkinimas gyvenimu yra žemas.

Visuotinio susiskaldymo procesai lėmė pilietiškumo nuosmukį, retos socialinio solidarumo ir pilietinio bendradarbiavimo apraiškos. Autokratiniam režimui nepalankūs neformalūs piliečių socialiniai ryšiai ardomi, kadangi susiskaldžiusia visuomene yra lengviau manipuliuoti ir ją valdyti.

5. Lietuvos kultūrinio sektoriaus pertvarkymo pasiūlymai

STRATA atliktame kultūros sektoriaus tyrime įvardijama, jog „Šiaurės žvaigždės“ vystymosi scenarijus, reprezentuojantis stabilios demokratinės santvarkos ir pažangios švietimo sistemos ašis, yra šalies vystymosi siekiamybė. Ataskaitoje įvardijamos reikiamos kultūros lauko strateginės transformacijos, jei būtų bandoma ateityje priartėti prie šio scenarijaus įgyvendinimo. Galima išskirti šias reformuotinas sritis.⁴⁸

5.1 Konceptualus posūkis kultūros diskurse

Norint priartėti prie „Šiaurinės žvaigždės“ vystymosi scenarijaus, pirmiausia reikėtų konceptualiai keisti kultūros sąvokos supratimą. Kultūra vis dar dažnai suprantama tik kaip pramoga ar laisvalaikio praleidimo forma, o paslaugas įgyvendinančios institucijos yra atskirtos nuo visuomeninio gyvenimo. Tyrimo autoriai pabrėžia, jog egzistuoja didelis atotrūkis tarp teisės aktuose numatomos kultūros strateginės reikšmės valstybei ir konkrečių kultūros politikos priemonių.

Kultūros politika ir strateginis planavimas reikalauja išplėto ir plačiai išdiskutuoto pragmatiškai artikuliuoto požiūrio į Lietuvos valstybę ne tik kaip į politinį, bet ir kaip į kultūrinį projektą, susiejantį dažnai aptariamus dvasinius kultūrinio gyvenimo aspektus su konkrečiomis pridėtinėmis vertėmis, kurios reiškiasi per konkrečių institucijų ar asmenų funkcijas ar veiklas. Politikos formavimo dokumentuose neįvardijus konkrečių verčių, kuriomis grindžiama ši politika, kultūros politikos objektas praranda konkretumą, sunku nubrėžti aiškias skirtis tarp kultūros srities bei kitų politikos sričių įsipareigojimų.⁴⁹

Pabrėžiama, jog ilgalaikiai politiniai įsipareigojimai kultūros srityje turėtų būti formalizuojami ne vien tik nacionalinių susitarimų forma, bet kaip ir švietimo atveju, įteisinti integraliu, bendrusius valstybės kultūros politikos tikslus numatančiu Kultūros politikos pagrindų įstatymu. Toks įstatymas Seime jau yra priimtas.

5.2 Tarpinstitucinis ir tarpinstitucinis bendradarbiavimas

Kultūros sektorius neatsiejamas nuo visuomeninio gyvenimo ir tinkamai išnaudojant jo teikiamas galimybes gali prisidėti prie kitų socialinių-ekonominių problemų sprendimo.

Plačiai suprantama kultūros sąvoka suponuoja bendros pažangos programos sukūrimo poreikį, kuris neapsiribotų vien tik esamų kultūros institucijų ir organizacijų poreikių ir galimybių tenkinimo bei panaudojimo funkcija. Programos įgyvendinimas būtų koordinuojamas ne tik ministerijos, bet Vyriausybės lygmeniu. Vertikaliai prižiūrima veiklų ir bendradarbiavimo programa taptų imperatyvu jos įgyvendintojams visose srityse. Sėkmingam programos administravimui reikalinga lyderystė galėtų būti pavyzdys ir kitų sričių programų įgyvendinimui. Už programoje numatytų priemonių įgyvendinimą būtų paskirti konkretūs atsakingi subjektai.

Pabrėžiama, jog kultūros srities pažangos planas turėtų iš anksto numatyti konkrečias institucijų bendradarbiavimo formas ir mechanizmus. Nors tarpinstitucinio bendradarbiavimo poreikis yra žinomas, konkrečių iniciatyvų laukiama iš pačių kultūros institucijų ar organizacijų, kurios, valdydamos ribotus resursus, nėra pajėgios prisiimti papildomą našą. Riboti finansiniai išteklių yra vienas pagrindinių faktorių, mažinančių tarpinstitucinį bendradarbiavimą, tačiau pastebima ir vizijos bei reikiamų kompetencijų stoka.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

5.3 Geografinės atskirties įveika

Lietuvoje išlieka didelė regioninės atskirties ir kultūros paslaugų prieinamumo gyventojams problema. Įsisenėjusioms kultūros problemoms spręsti yra būtinas lokalus regioninis lygmuo, centrinės valdžios ir miestų savivaldos veiksmų dermė teikiant kultūrinės paslaugas. Šią problematiką buvo bandoma spręsti nuo 2018 m. patvirtinus Tolygios kultūrinės raidos įgyvendinimo regionuose tvarkos aprašą ir, kaip numatyta įstatyme, suformavus Regionines kultūros tarybas. Visgi surinkti duomenys rodo, jog regionuose dominuoja tradicinės etnokultūros veiklos. Lietuvoje susiklostė situacija, kad centrinės valdžios skiriamas finansavimas kultūrai yra nepakankamas, o taip pat egzistuoja dideli skirtumai tarp savivaldybių, kurios kultūrinės veiklas finansuoja gana nevienodai.

Tyrimo autoriai pabrėžia, kad kultūros srityje opus ne tik skiriamų finansų, bet ir tarpusavio bendradarbiavimo klausimas. Trūksta ne tik finansavimo, bet ir noro inicijuoti jungtinius kultūrinius projektus. Kultūros raiška ir jos organizavimas priklauso vietinės savivaldos valdymo sričiai. Jei savivaldybių administracijos kultūrai neteikia prioritetingos reikšmės, kultūrinių paslaugų kokybė ir įvairovė tarp savivaldybių gali reikšmingai skirtis.

5.4 Socialinė atskirtis ir kultūrinio kapitalo stoka

Ekonominiai ir geografiniai (paslaugų neprieinamumo) barjerai yra ne vienintelės priežastys, dėl kurių nenorima įsitraukti į kultūrinį gyvenimą. Kultūrinė įtrauktis turėtų būti ugdoma bei skatinama nuo mažens, todėl valstybės kultūros politika turi apimti ne tik institucinį, bet ir socialinį lygmenį. Bendradarbiavimas tarp kultūros ir švietimo sistemų yra būtinas norint išugdyti aktyviai kultūrinėse veiklose dalyvaujančią ateinančią kartą. **Norint siekti šio tikslo į formalųjį ugdymą reikia kompleksiskai integruoti kultūrinės edukacijos programas bei jau suaugusiems piliečiams skirtas mokymosi visą gyvenimą programas.**

Tyrimo autoriai pabrėžia, jog kultūros lauko potencialas sprendžiant socialines problemas nėra išnaudojamas. Kultūrinio turinio sklaida visuomenėje yra nepakankama taip pat ir dėl to, jog neretai prodiusavimo, kuravimo, vadybos ir administravimo bei ryšių su visuomene veiklas priversti atlikti patys kūrėjai, neturintys tam reikalingų resursų bei kompetencijų. Efektyvesniam ryšiui tarp kultūros produktų kūrėjų bei vartotojų užtikrinti reikalingas kultūros procesų vadybos bei menininkų kvalifikacijos kėlimo programų tobulinimas. Pastebima, jog profesionalių menininkų ar paveldo specialistų rengimo sistema veikia gerai, o kultūros vadybos specialistų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas atsilieka, šios profesijos universitetuose tarp studentų nėra populiarios. Rekomenduojama tobulinti bei populiarinti šias specialybes rengiančias programas tam, kad jos atitiktų dabartinės kultūros politikos poreikius bei siekius.

5.5 Finansavimas, analizė ir stebėseną

Nepaisant įvairiuose strateginiuose dokumentuose deklaruojamos kultūros svarbos, sektoriaus darbuotojų atlyginimų vidurkis 2023 m. siekė tik 84,7 proc. bendro šalies vidurkio (žr. LNB analitinę apžvalgą R-2024-4 ir 5). Ambicingesnės ir daugiau įsipareigojimų prisiimančios kultūros politikos vykdymui reikės ir didesnių finansinių išteklių. Kultūros veiklų finansavimas turėtų būti grindžiamas instrumentiniu požiūriu, t. y. naudos ir kaštų analize. Kultūros procesų sisteminė ir ilgalaikė stebėseną lemia kultūrinių reiškinių kuriamos pridėtinės vertės reikšmės.

STRATA nuomone, kultūros sektoriaus finansavimas nebūtinai turi būti skirstomas vien per Kultūros ministeriją. Siekiant jau minėto tarpinstitucinio bendradarbiavimo, už kitas sritis atsakingos ministerijos galėtų pasitelkti kultūrinius projektus savo srities problemoms spręsti. Rekomenduojama, jog Kultūros ministerija parengtų studiją, kurioje būtų išdėstomas kultūros potencialo sprendžiant kitų politikos sričių iššūkius vertinimas. Šis dokumentas numatytų ir patartų kitoms ministerijoms, kokios konkrečiai priemonės yra galimos ir pritaikomos praktiškai. Naujai suformuluotos kultūros politikos priemonės turi būti pateikiamos tik tuo atveju, jeigu joms įgyvendinti bus numatytas aiškus finansavimas.

STRATA pateikiamos valstybės kultūros sektoriaus pertvarkymo rekomendacijos identifikuoja penkias prioritetingas sritis, į kurias reikėtų koncentruoti pastangas norint siekti „Šiaurės žvaigždės“ ateities vystymosi idealo. Pirmiausia yra reikalingas konceptualus kultūros reikšmės permąstymas pereinant nuo deklaratyvių pareiškimų prie konkrečiai planuose išdėstomų priemonių. Antra plotmė – kultūros potencialo išnaudojimas sprendžiant kitų sričių problemas. Kultūros srities pažangos planas turėtų iš anksto numatyti konkrečias institucijų bendradarbiavimo formas ir mechanizmus. Trečia – toliau nuosekliai dirbti kultūrinės atskirties mažinimo regionuose srityje ir intensyviai bendradarbiavimą tarp nacionalinių ir regioninių kultūros institucijų, identifikuoti poreikius ir galimybes. Ketvirta – iškyla poreikis kompleksiskai integruoti kultūrinės veiklas į švietimo sistemą. Platesnio dalyvavimo kultūroje ir socialinės atskirties mažinimo tikslų reikia siekti auginant ir ugdant auditorijas tiek tarp vaikų, tiek tarp suaugusiųjų. Penkta – vis plečiant kultūros paslaugų spektrą, institucijoms turi būti užtikrinamas pakankamas finansavimas. Finansavimo poreikį reikia pagrįsti kultūros lauko stebėsenos ir analizės rezultatais, kurie turėtų būti atliekami sistemingai.

6. 2023 metų valstybės pažangos ataskaita ir jos kritika

„Lietuva 2050“ vizijoje pristatytų ateities vystymosi gairių konkretus įgyvendinimas priklausys nuo Nacionaliniame pažangos plane įvardytų priemonių vykdymo. 2024 m. gegužės 15 d. Seime pirmą kartą buvo pristatyta Valstybės pažangos ataskaita, sulaukusi kritikos tiek iš opozicijos atstovų, tiek iš Valstybės kontrolės. Vyriausybės ataskaita turėjo būti pateikta iki balandžio 20 d., tačiau jos pristatymas vėlavo. Anot Audito komiteto pirmininko pavaduotojos, Lietuvos socialdemokratų partijos seniūnės Rasos Budbergytės:⁵⁰ „Šią ataskaitą Vyriausybė privalo pateikti nustatytu laiku pagal įstatymą – jos nepateikimas yra skandalingas nesiskaitymas ne tik su įstatymais, bet ir su visuomene bei valstybės institucijomis. Ši ataskaita – tai ne šiaip popierius: joje pateikiami duomenys yra labai svarbūs planuojant valstybės strategijas ir išteklių skirstymą.“

Valstybės kontrolės pastebėjimuose dėl 2023 m. Valstybės pažangos ataskaitos išsakomi tokie teiginiai:⁵¹

- ataskaitoje nesudarytos sąlygos sistemškai ir pagrįstai atskleisti šalies pažangą. Joje nenurodoma, kokie duomenys yra pateikiami, pateiktų duomenų pasirinkimas neargumentuojamas.
- Informacija apie valstybės pažangos uždavinių ir rodiklių pasiekimą turėtų būti išsami ir pateikta sistemškai. Strateginiuose dokumentuose numatyti poveikio rodikliai turėtų atskleisti pažangą, įgyvendinant valstybės strateginius tikslus ir uždavinius.
- Stinga informacijos apie valstybės biudžeto asignavimų panaudojimą, duomenys ne visais atvejais sutampa su nurodytais ministerijų veiklos ir biudžeto vykdymo ataskaitose. Kai kuriose srityse pateikta informacija apie pinigų visiems srities pažangos uždaviniams, kai kuriose – tik kai kuriems, kitur bendra asignavimų suma pažangai nėra nurodyta (pvz., švietimo, mokslo ir sporto valstybės veiklos sritis).

Detalesnė, jau paties NPP plano įgyvendinimo kritika išsakoma Valstybės kontrolės „Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pokyčių“ ataskaitoje. Joje nurodoma, jog valstybė nuo 2021 m. vykdo strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pertvarką. Šiuo metu formuojamas 2025-2027 m. biudžetas, vykdomos tęstinės veiklos ir organizuojamas pažangos priemonių vertinimas, kuriama stebėsenos sistema. Maždaug 18 mlrd. Eur suplanuota skirti 2021-2030 m. Nacionalinio pažangos plano tikslams įgyvendinti, juos vykdo visos keturiolika ministerijų, kasmet pasitelkiamas apie 10 proc. valstybės biudžeto asignavimų. Pagrindinės išvados:⁵²

- valstybės pažangos siekiamas įgyvendinti suplanuoti tris kartus mažesni finansiniai ištekliai, nei jų reikėtų tikslams pasiekti.
- Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pokyčiai vis dar vyksta: ne visos programos patvirtintos, suplanuotos ne visos pažangos priemonės.
- Pažangos stebėsenai trūksta įrankių ir duomenų periodiškai matuoti rodiklių pasiekimą, įvertinti, kokia pasiekta pažanga tarpiniu laikotarpiu.

Valstybės kontrolieriaus Mindaugo Macijausko teigimu:⁵³ „Siekiant kurti pagrįstus lūkesčius, planuojama ir įgyvendinama pažanga turi atitikti valstybės finansines galimybes. Kol kas valstybės pažangos siekiamas įgyvendinti suplanuota tris kartus mažesni finansiniai ištekliai, nei jų reikėtų plano tikslams pasiekti, stinga objektyvių duomenų pasiektai pažangai įvertinti.“

Pranešime spaudai įvardijama, jog vis dar trūksta veiksmų, kurie leistų įvertinti suplanuotus valstybės pažangos tikslus ir suderinti juos su finansinėms galimybėmis. Minima ataskaita svarbi dar ir tuo, kad joje pasirinktinai nagrinėjama ir dviejų ministerijų – Susisiekimo ir **Kultūros (toliau KM) veiklos susietumas su Nacionaliniame pažangos plane deklaruojamais tikslais**. Pagrindiniai audito rezultatai:⁵⁴

- **Nacionalinio pažangos plano tikslams pasiekti plėtros programų valdytojams reikėtų 62,1 mlrd. Eur, o planui įgyvendinti numatyta skirti apie 18 mlrd. Eur.** Nepatvirtinus visų veiksmų, o patvirtintų nesuderinus su valstybės finansinėms galimybėmis, nesudarytos prielaidos operatyviai spręsti problemas pažangos lėšomis.
- Siekiant išvengti nepagrįstų lūkesčių, planuojama ir įgyvendinama pažanga turi atitikti valstybės finansines galimybes. KM vienam (iš 7) pažangos uždavinių įgyvendinti suplanavo 6,52 mln. Eur didesnę asignavimų poreikį, nei numatyta finansinėse projekcijose. KM dviem priemonėms suplanuotas finansavimas neskirtas, o vienai priemonei skirtas mažesnis, nei suplanuota. **Plėtros programų valdytojams – ministerijoms – suplanavus pažangos priemones, kurių finansavimo poreikis nesuderintas su valstybės finansinėms galimybėmis ir jo negavus, nebus pasiekti visi NPP ir plėtros programose numatyti pažangos uždaviniai ir jų rodikliai.**
- Pastebima problema, jog didelė dalis NPP rodiklių neatitinka vieno svarbiausių kriterijų – duomenų prieinamumo laiku standarto. Nuo 2025 m. pažangos uždaviniai, jų vertinimo rodikliai, siektinos reikšmės bus tvirtinami trejiems biudžetiniams metams. Dėl ataskaitų pateikimo vėlavimo neturint rodiklių reikšmių iki balandžio 20 d., nebuvo galimybės už juos atsiskaityti valstybės pažangos ataskaitoje.
- Rezervinėje priemonėje suplanuoti asignavimai paskirstomi asignavimų valdytojams, kai patvirtinama pažangos priemonė. KM 2022 ir 2023 m. (2024 m. neplanuota) rezervinėje priemonėje suplanuota 6,8 mln. Eur, iš jų skirta 2,5 mln. Eur. Tuo metu nebuvo užtikrintas pakankamas priemonės finansavimas.

⁵⁰ Seimo Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos pranešimas: „Vyriausybei nepateikus 2023 m. Valstybės pažangos ataskaitos, socialdemokratai įspėja: nėra ne tik ataskaitos, bet ir pažangos. 2024 m. gegužės 21 d. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35715&p_t=288666

⁵¹ Valstybės kontrolė. (2024 m.) Pastebėjimai dėl 2023 m. valstybės pažangos ataskaitos. Prieiga per internetą: <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/24262/pastebėjimai-dėl-2023-m-valstybes-pazangos-ataskaitos>

⁵² Pilikienė, A. 2024 m. birželio 16 d. Valstybės kontrolė: valstybės pažangos siekiai ambicingesni nei finansinės galimybės. Prieiga per internetą: <https://sc.bns.lt/view/item/486800>

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Valstybės kontrolė. (2024). Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pokyčiai. Prieiga per internetą: <https://www.valstybeskontrolė.lt/LT/Product/Download/4680>

- Tik trijų (iš 10) NPP tikslų pasiekimams matuoti nustatyti rodikliai. 2023 m. NPP veiklos ataskaitoje nurodyta tik 24 proc. nustatytų rodiklių reikšmių, kurios pasiektos 2021–2022 m. laikotarpiu.
- **KM 2022 m. veiklos ataskaitoje nepateikiama 77 proc. (23 iš 30) pasiektų rodiklių reikšmių, nes neturima duomenų. KM nurodytos reikšmės grindžiamos kitų institucijų atliktais tyrimais, ataskaitomis, duomenimis. Stebimų poveikio rodiklių kultūros srityje nurodyti nėra galimybės, nes jie sistemškai nėra kaupiami.**
- Strateginio valdymo informacinė sistema (SIS) nepritaikyta dar kuriamai valdymo sistemai. Nauja Strateginio valdymo informacinė sistema (SVIS) planuojama baigti iki 2026-04-30, jos vertė – 2,05 mln. Eur.
- Stebėsenos sistemų integralumas lemia Strateginio valdymo sistemos veikimo kokybę bei rezultatų įvertinimą. SIS neturi integracinių sąsajų su kitomis sistemomis, išskyrus Valstybės biudžeto apskaitos ir mokėjimo sistemą (VBAMS).

Valstybės kontrolė vertindama 2023 m. Valstybės pažangos ataskaitą daugiausia pastabų turėjo dėl dokumento sudarymo principų – ataskaitoje pateikta rodiklių informacija nesudaro galimybės įvertinti pasiektą pažangą. Taip pat ministerijų veiklos ataskaitose pateikti duomenys, rodantys biudžeto asignavimų panaudojimą, ne visais atvejais sutampa su duomenimis, nurodytais 2023 m. pažangos ataskaitoje.

Platesnės apimties „Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pokyčių“ ataskaitoje nagrinėjama, ar Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo sistema leidžia rezultatyviai įvertinti valstybės pažangą. Šiame tyrime vertinama ir Kultūros ministerijos veikla. Valstybės kontrolės atlikto audito metu buvo išaiškinta, jog NPP išdėstytos priemonės viršijo realias joms įgyvendinti reikalingas finansines galimybes. Ši problema pastebima ir vertinant 2021–2023 m. KM veiklos rezultatus. KM dviem pažangos priemonėms suplanuotas finansavimas neskirtas, o vienai skirtas mažesnis, nei planuota, finansavimas. NPP įgyvendinimas priklausys nuo sklandžiai veikiančios ir tarpinstitucinius veiksmus koordinuojančios dar tik kuriamos (užbaigti numatoma 2026 m.) SVIS. Senosios sistemos veikla nepakankama, kadangi neturi susietumo funkcijos, t. y. duomenų dalijimosi su kitomis informacinėmis sistemomis galimybės.

7. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Naujosios strategijos sukūrimo poreikis atsirado todėl, jog senoji strategija „Lietuva 2030“ buvo parengta pagal darnaus vystymosi principus, tačiau joje buvo nepakankamai atsižvelgiama į globalius ir spartesnius, nei manyta, klimato kaitos pokyčius, taip pat tarptautinių organizacijų (Jungtinių Tautų Organizacijos, EBPO, ES ir kitų), keliamus prioritetus ir ilgalaikius įsipareigojimus savo narėms, kuriuos įgyvendinti Lietuvai stigo sisteminio strateginio pagrindo.

„Lietuva 2050“ strategijoje pateikiami keturi galimi ateities vystymosi scenarijai. Konceptualiai scenarijai buvo konstruojami remiantis dviejų tarpusavyje susijusių ašių sąveika – šalies valdymo sistemos ir švietimo. Vizijoje pristatomi scenarijai: „Šiaurinė žvaigždė“ – gera švietimo ir demokratijos būklė; „Puikus naujasis pasaulis“ – prasta demokratijos būklė, gera švietimo būklė; „Kapanojimasis“ – gera demokratijos būklė, prasta švietimo būklė; „Amžinas įšalas“ – prasta švietimo ir demokratijos būklė. Vizijos rengėjų nuomone, Lietuva turėtų siekti „Šiaurinės žvaigždės“ scenarijaus ir jame užkoduotos brandžios demokratinės Lietuvos, paremtos stipria ir inovatyvia švietimo sistema.

STRATA analitikai rengdami Kultūros ir iššūkių tapatybei sprendimo galimybių studiją identifikavo penkias prioritetines sritis, į kurias reikėtų koncentruoti pastangas norint pasiekti „Šiaurės žvaigždės“ (geros švietimo ir demokratijos būklės) ateities vystymosi idealą. Pirma – sudaryti konkretų vizijoje išdėstytų veiksmų įgyvendinimo planą (jis bus išdėstytas NPP dokumente). Antra – kultūros potencialo išnaudojimas kitų sričių ministerijoms pasitelkiant kultūrą kaip priemonę spręsti galimas problemas. Kultūros srities pažangos planas turėtų iš anksto numatyti konkrečias institucijų bendradarbiavimo formas ir mechanizmus. Trečia – toliau nuosekliai dirbti kultūrinės atskirties mažinimo regionuose srityje ir intensyviai bendradarbiaujant tarp centrinių ir regioninių kultūros institucijų, identifikuoti poreikius ir galimybes. Ketvirta – poreikis kompleksškai integruoti kultūrinės veiklas į švietimo sistemą. Dalyvavimo kultūroje ir socialinės atskirties mažinimo tikslų reikia siekti auginant ir ugdat auditorijas tiek tarp vaikų, tiek tarp suaugusiųjų. Penkta – tinkamas kultūros institucijų finansavimo užtikrinimas turi būti paremtas sistemingos stebėsenos ir analizės duomenimis.

Valstybės kontrolė rekomendavo tobulinti Pažangos plano ataskaitų sudarymo principus. Ataskaitoje pateiktų rodiklių duomenys turėtų aiškiai parodyti, kokia pažanga yra daroma įgyvendinant NPP numatytus tikslus. Institucija taip pat atliko „Strateginio valdymo ir biudžeto formavimo pokyčių“ analizę. Formuluojuama pagrindinė išvada – iškelti pažangos tikslai ir įgyvendinamos priemonės turi atitikti valstybės finansines galimybes. Valstybės kontrolės nuomone, NPP numatytiems priemonėms įgyvendinti reikėtų skirti 62,1 mlrd. Eur. Šiuo metu suplanuota plano vykdymo finansinė projekcija siekia tik 18 mlrd. Eur. Pabrėžiama, jog nesuderinus finansavimo poreikio su valstybės galimybėmis, sukeliama nepagrįsti lūkesčiai, nebus sudarytos prielaidos spręsti problemas. Tokia ydinga praktika fiksuojama ir KM veikloje.

Į ką atkreipti dėmesį ateityje:

- siekiant NPP rezultatų ir su valstybės finansinėmis galimybėmis susietos valstybės pažangos reikia sukurti plano rodiklių nustatymo modelį bei priimti sprendimus dėl jo atnaujinimo, suderinus pažangos planavimą su finansiniais ištekliais. Pažangos plano metinė ataskaita turi būti sutvarkyta taip, kad joje atsispindėtų pažangos rezultatai bei tikslams įgyvendinti panaudoti finansiniai resursai.
- NPP ir kultūros sektoriui reikalingų tikslų įgyvendinimas priklausys nuo sklandaus tarpinstitucinio bendradarbiavimo. Pertvarkoms reikalingų skirtingų sektorių rodiklių duomenys turi būti susieti ir lengvai prieinami. Skirtingų duomenų

bazių prieinamumas ir integracija turėtų būti vienas pagrindinių naujai kuriamos Strateginio valdymo informacinės sistemos uždavinių.

- Vienų ministerijų manymu, NPP patvirtinti rodikliai yra pertekliniai ir užkrauna papildomą biurokratinę našą, kitų nuomone, nepakankami. Toliau būtina ieškoti balanso tarp biurokratinio duomenų fiksavimo ir konkrečių veiklų vykdymo funkcijų.
- Į sistemą įkeliami rodikliai turėtų atspindėti ne tik kiekybinius, bet ir kokybinius duomenis. Ministerijų veikla organizuojama vertikaliu pavaldumo principu, taigi svarbu konkrečiai įvardyti objektus ar veiksmus. Keliami rodikliai turi būti prieinami ne tik nacionalinio lygmens duomenų bazėse, bet ir palikta galimybė dalintis informacija su tarptautinėmis organizacijomis ar ES institucijomis.
- NPP patvirtinti rodikliai nėra pakankamai dažnai atnaujinami ir jų reikšmės laikui praėjus tampa neaktualios. Svarbu pagal poreikį ir galimybes kuo dažniau atnaujinti atskirų valdymo sričių duomenis.